

Ибн Ашурдың

Мақасид Әш-Шариа туралы трактаты

IBN ASHUR

Treatise on Maqāṣid al-Shari'ah

MUHAMMAD AL-TAHIR IBN ASHUR

THE INTERNATIONAL INSTITUTE OF ISLAMIC THOUGHT

ІІТ «Қысқаша кітаптар топтамасы»

ИБН АШУРДЫҢ
Мақасид Әш-Шариа
ТУРАЛЫ ТРАКТАТЫ

Мұхаммед Әт-Тахир Ибн Ашур

Халықаралық ислами ой институты

Бішкек 2023

УДК 297
ББК 86.38-2
М 92

Китап демеушілері:
Халықаралық ислами ой институты (ИИТ)
Херндон Вирджиния (АҚШ)
Білім интеграциясы институты (ИКИ)
Грузия Тбилиси

Кітаптың авторы: Мұхаммед Әт-Тахир Ибн Ашур
Кітапты қазақ тіліне аударған: Әбуева Амина – Б.: 2023
Кітап редакторы: Каратаев Ерлан

Бұл кітап авторлық құқықпен қорғалған. Ұжымдық құқыққа рұқсаттық туралы келісімге қолданылатын заңды ерекшеліктер мен ережелерді қоспағанда, кітаптың бірде-бір бөлігі баспагердің жазбаша рұқсатынсыз кез-келген түрде көшіріле алмайды. Бұл кітапта айтылған көзқарастар мен пікірлер автордың көзқарасы және баспагердің пікірімен сәйкес келуі міндетті емес. Сыртқы және шетелдік веб-сайттар жағдайында баспагер URL мекенжайларының дұрыстығына жауап бермейді және мұндай сайттардағы мазмұнның дәл немесе маңызды болатындығына кепілдік бермейді.

“Ихсан Хайрия” Қоғамдық қоры тарапынан жарыққа шыққан

Қырғызстан діни мұсылмандары басқармасының
№58 рұқсатымен расталған

Ибн Ашурдың Мақасид Әш-Шариа туралы трактаты (Kazakh)

Мұхаммед Әт-Тахир Ибн Ашур
ИИТ “Қысқаша кітаптар топтамасы”

© Халықаралық ислами ой институты (ИИТ)
1444 АН/ 2023 СЕ
Paperback ISBN 978-9967-493-09-4

Иbn Ashur Treatise on Maqasid al-Sharia: (Kazakh)

Muhamad at-Tahir Ibn Ashur
IIIT «Books-In-Brief Series»

The International Institute of Islamic Thought (IIIT)
1434 АН / 2013 СЕ
Paperback ISBN 978-1-56564-551-6
IIIT
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org
Барлық құқықтар сақталған

ISBN 978-9967-493-09-4

УДК 297
ББК 86.38-2

Халықаралық ислами ой институтының “Қысқаша кітаптар топтамасы”

ХИОИ қысқаша кітаптар топтамасы - бұл оқырмандарға түпнұсқаның негізгі мазмұнын түсінуге мүмкіндік беретін жинақталған түрде жазылған Институттың негізгі басылымдарының құнды жинағы. Қысқа, оқуға жеңіл, уақытты үнемдейтін пішімде шығарылған бұл реттілік үлкен көлемді басылымды мұқият қарап шығуды ұсынады және оқырмандарды түпнұсқаны әрі қарай зерттеуге ынталандырады деп үміттенеміз.

Ибн Ашурдың *Мақасид Әш-Шариа* туралы трактаты (араб тілінің түпнұсқасының ағылшын тіліндегі аудармасы) 2006-жылы толық түрінде жарық көрді. Шейх МҰХАММАД ӘТ-ТАХИР ИБН АШУР өзінің еңбегінде *Мақасид* ұлы имамдар дәуірінен бері айтарлықтай дамымаған ислам құқығы теориясының жаңаруы үшін әдіснама ұсынады.

Ибн Ашур – сонымен қатар өзінің іс-әрекеттері мен шешімдерінің артындағы нәзік тақырыпты/Мұхаммед (с.а.с.)* пайғамбардың *Мақасиды* үлгісінде өте батыл қарастырды. Ол исламдық заңның бір бөлігі болатын пайғамбарлық дәстүрлер мен саяси басшылық, сот шешімдері, достық кеңестер, қақтығыстар сияқты белгілі бір мақсаттар үшін болуы керек пайғамбарлық әрекеттер / айтулар арасындағы айырмашылық өлшемшарттарын енгізді. Ибн Ашурдың бұл кітаптағы ең маңызды үлесі жаңа *Мақасидтің* дәстүрлі *усуль әл-фиқһ* (арабша: *الفقه أصول*, яғни «заң ғылымының негіздері») тұжырымдамасында ешқашан тұжырымдалмаған жаңа (заманауи) арнайы сөздер жинағын құрастыруы болды. Мысалы, Ибн Ашур «тектіліктің сақталуы» теориясын «отбасы жүйесін сақтау», «шынайы сенімді» «наным-сенім бостандығы» және т.с.с. теорияларды дамыта отырып, «тәртіпті сақтау» ұғымдарын енгізді.

* (с.а.с) – Салляллаху алейхи уа саллям. ‘Оған Алланың сәлемі мен игілігі болсын!’ Мұхаммед пайғамбардың аты аталған сайын айтылады.

«Табиғи бейімділік», «бостандық», «құқықтар», «азаматтық» және «теңдік» ретінде өз құқықтары бойынша *Мақасид*, және бұған бүкіл ислам құқығы жатады. Бұл даму ислам құқығы үшін мұсылман қоғамдары мен мұсылман азшылықтары үшін қазіргі және нақты мәселелерді шешуге үлкен мүмкіндіктер ашады.

Ибн Ашурдың түпнұсқасының қысқартылған басылымы
ИБН АШУРДЫҢ МАҚАСИД ӘШ-ШАРИА ТУРАЛЫ ТРАКТАТЫ

Аударған Мохамед Эль-Тахир Эль-Месауи

ISBN hbk: 978-1-56564-423-9

ISBN pbk: 978-1-56564-422-0

2006 ж

КІРІСПЕ

Шейх МҰХАММАД ӨТ-ТАХИР ИБН АШУР – ең әйгілі Зайтуна имамы және XX ғасырдағы ұлы ислам ғалымдарының бірі. Бұл кітап ағылшын тіліндегі ислам құқығы саласындағы жаңалық болып табылады. Ибн Ашур VIII ғасырдағы Әш-Шафии дәуірінен XIV ғасырда Әш-Шатиби секілді ұлы имамдарға дейін ислам құқығы теориясын жаңартудың әдіснамасы ретінде *Мақасидты* ұсынды. Ибн Ашурдың әдіснамасы қазіргі заманғы екі шектен шыққан центристік позицияны ұстанады: ол исламдық үкімдердің дәстүрлі көзқарастардың пайдасына негізделген «неолитерализм», және қайта түсіндірулерін негіздейді, ал «жаңғырту» мен «парасаттылықты» іздеуде діни, мәдениетті және мұсылмандардың сәйкестігін елемейтін «неорационализм» («неорационализм») (ежелгі грек тілінен аударғанда *véα*, жаңа және латын тілінен аударғанда *rationalis* – ақылға қонымды) – адамдардың білімі мен іс-әрекетінің негізі ақыл болып табылатын әдіс) – классикалық рационализмнің түрленуі болған еуропалық ғылым пәлсапасындағы бағыт. Неорационализмнің негізін қалаушы француз пәлсапасышы және өнертанушысы Гастон Башляр болып саналады, дегенмен Фердинанд Гонсет, Эмиль Мейерсон, Жан Пиаже және басқа пәлсапасышылар, оның ішінде сыни рационализм сияқты басқа да көптеген пәлсапасышылар бар және олар теориялық тұрғыдан неорационализмнің негізін салушылар болуы мүмкін).

Мақасид исламдық жазулар мен исламдық сенімге негізделген және ислам үкімдеріндегі ұтымдылықтарды, мақсаттарды және ортақ игілікті көрсетеді. Ибн Ашур Мұхаммед пайғамбардың іс-әрекеттері мен шешімдерінің астарындағы *Мақасидтың* нәзік тақырыптарын қамти өтті. Ибн Ашур пайғамбарлық дәстүрлерді ислам заңына арналған және белгілі бір мақсаттарға арналған пайғамбарлық әрекеттер мен нақыл сөздер арасындағы айырмашылық өлшемшарттарын енгізді. Бұл кітаптың ең маңызды үлесі – дәстүрлі *усуль әл-фиқһ* (арабша: *الفقه أصول*, яғни «заң ғылымының негіздері») тұжырымдамасында бұрынсоңды болмаған қазіргі заманғы арнайы сөздер жинағымен жаңа *Мақасидты* құру. Ибн Ашурдың келісімдері ислам заңдары үшін мұсылман қоғамдары мен мұсылман азшылықтары үшін қазіргі және нақты мәселелерді шешуде үлкен мүмкіндіктер ашады.

МҰХАММАД ӨТ-ТАХИР ИБН АШУР 1879-жылы Тунисте Андалусиялық карапайым отбасында дүниеге келген. Ол түрлендіруге негізделген *уляма*’ оқыды және классикалық исламдық ғылымдарын игерді. Ол 1932-жылы Шейх Әл-Исламға төреші (әділқазы) болды және исламдық білім мен заң ғылымын түрлендіру саласында жемісті жазушы және автор болды. Ибн Ашурдың 1946-жылы *Мақасид Әш-Шариа* туралы жазған жұмысы Шариғаттың жоғары мақсаттарын жүйелі түрде зерттеуге бағытталған.

АЛҒЫСӨЗ

Бұл кітап пікірлердегі алшақтықты шешуде басшылық пен анықтамалық қамтамасыз ету үшін *Мақасид Әш-Шариа* (арабша: مقاصد الشريعة, яғни «Заңның мақсаттары») туралы маңызды дискурстар әзірледі. Кітап мұсылмандарға жаңа жағдайлар пайда болған кездегі шартты мәселелер бойынша сауықтырушы заңдар әзірлеуге және әртүрлі заңдық мектептердің қарама-қайшы дәлелдеріне қарсы шешуші пікір беруге көмектесуге ниетті. Негізгі заңдылықтардағы айырмашылықтар («*усуль*», (арабша: أصول, яғни «негізі») қолданбалы заңды шешімдерге қатысты жалғасуда, өйткені *усуль әл-фиқһтің* (арабша: الفقه أصول, яғни «заң ғылымының негіздері») жалпы ережелері мен әмбебап қағидалары сол үкімдердің ерекше қасиеттерінен туындайды.

Усуль әл-фиқһ (арабша: الفقه أصول, яғни «заң ғылымының негіздері») ешқашан *фиқһ* мәселелері бойынша келіспегендер үкімін қабылдайтын соңғы төреші болған емес. Сонымен қатар, *усуль әл-фиқһтің* көптеген ұсыныстары мен сұраулары астарлы даналықты түсіндіру немесе *хикма* және шарифат мақсаттарын белгілеу мақсатына сай қызмет етпейді. *Усуль әл-фиқһ* (арабша: الفقه أصول, яғни «заң ғылымының негіздері») ғалымдары өздерінің сұрауларын шарифаттың сыртқы және сөзбе-сөз қырларымен шектеді. Біз *усуль әл-фиқһтің* нақты ұсыныстарының мәртебесін бағалауға мүдделіміз.

Шарифатты түсінудің нақты және санаттық қағидаларын ұсыну үшін дәстүрлі түрде қабылданған *усуль әл-фиқһ* (арабша: الفقه أصول, яғни «заң ғылымының негіздері») ұсыныстарына оралып, оларды қайта құру керек. Содан кейін біз бәрін қайта құрып, оны «шарифаттың жоғары мақсаттары туралы ғылым» деп аталатын тәуелсіз пән ретінде жіктеуіміз керек. Бұл кітап исламның азаматтық құқықтық мәмілелер мен әдептерді реттейтін заңдар мен ережелерге қатысты мақсаттарын зерттейді. Бұл заңдар тек шарифат деп аталуға лайық, өйткені олар исламның пайда мен зиянның әртүрлі деңгейлерін және оларды бағалау өлшем шарттарын белгілеп, анықтауға бағытталған.

1-ші бөлім:

Мақасид Әш-Шарианы орнату

Біз жалпы Шарифаттың жоғары міндеттерді көздегенін дәлелдеуді және заңгер оларды не үшін білуі керектігін, сондай-ақ оларды анықтау мен растаудың мақсат санаттары мен әдістерін дәлелдеуді мақсат етеміз. Құдайдың кез-келген заңының ережелері адамзатқа арналған және Құдай қалаған белгілі бір мақсаттарға бағытталған. Ол хабаршылар жіберіп, адам тәртібін орнататын заңдар ашты. Сонымен қатар, адамдар өркениетке Құдай берген бейімділікке ие, оның ең үлкен көрінісі – олардың өмірін реттейтін заңдар шығару. Құран Кәрімді және пайғамбарлықтың шынайы дәстүрлерін зерттей отырып, біз ислам шарифатының ережелері жалпы ізгілікке негізделген және қоғам мен адамдарға пайда әкелетін ішкі себептерге негізделген деген тұжырымға келеміз.

Құқықтанушы келесі деңгейлерде *Мақасид Әш-Шарианы* білуі керек. Біріншіден, ол оның өрнектері мен мағыналарын *усуль әл-фиқһте* келтірілген заңдық дәлелдеуді реттейтін лингвистикалық ережелерді қолдану арқылы түсінуі керек. Содан кейін ол *мужтаһид* («*мужтаһид*») (арабша: مُجْتَهِدٌ) – жоғары дәрежелі фақиһ (ислам дінтанушысы). *Мужтаһид* діннің және ислам құқығының (фиқх) маңызды мәселелері бойынша пәтуа шығару мүмкіндігі мен құқығы бар) алға тартқан көрсеткіштерден кез-келген келіспеушілікті іздеп, әрі шарифат ниеттері мен ережелерін зерттеуі керек. Ұқсастық бойынша шегеру *Мақасид Әш-Шариа* (арабша: مقاصد الشريعة, яғни «Заңның мақсаттары») туралы білуді қажет ететін негізсіз себептерді растауға байланысты. Шарифаттың жоғары мақсаттары – пайғамбарлық дәстүрлерді қабылдау өлшемшарттары, сахабалар мен алғашқы ғалымдар арасындағы заңгерлердің пікірлерін ескеру, заңдық ойлау мен дәлелдеу әдістері.

Мақасид Әш-Шарианы орнату әдістері

Шарифат заңдарда дәлелдер мен дәлелдемелер арқылы жоғары мақсаттарды көздейді. Біз әртүрлі *Мақасид Әш-Шарианы* білеміз, олар *усуль әл-фиқһтегі* (арабша: الفقه أصول, яғни «заң ғылымының негіздері») әдеттегі дәлелдерге негізделген. Бұл дәлелдер Құраннан алынған болса да,

оның мәтіні бір-біріне жақын бірнеше берілу арқылы анықталған, бірақ Құранның көптеген көрсеткіштері нақты және санаттық емес, ықтималдық сипаттағы коннотациялар («коннотация» сөздердің, әдетте, жарқын әсерленгіш бояуы бар қосымша байланыстырушы мағыналарын білдіреді. Бұл арнайы сөздің атауы латынның *con* – «бірге» және *noto* – «мен белгілеймін» деген сөздерінен шыққан. Коннотация, қарапайым сөзбен айтқанда, сөздің негізгі мағыналарын «қайталау») санатына жатады. *Мужтаһидтер* («*мужтаһид*») (арабша: مُجْتَهِدٌ) – жоғары дәрежелі фақиһ (ислам дінтанушысы).

Мужтаһид діннің және ислам құқығының (фикх) маңызды мәселелері бойынша пәтуа шығару мүмкіндігі мен құқығы бар) одан шыққан ережелерге келіспеді. Құқықтанушының бұл бағыттағы ең басты жетекші қағидасы – нысанды пен әділеттілікке бағыну және алдын-ала шешімге, өткен *ижтиһад* (арабша: الاجتهاد, яғни ынта) пікірге немесе ұлы ғалымның немесе мұғалімнің көзқарасына бейімділіктен аулақ болу. *Мақасид Әш-Шариа* (арабша: مقاصد الشريعة, яғни «Заңның мақсаттары») туралы тақырыптық тұжырым жасаудың маңызды әдісі оның әртүрлі бейімділігі мен шаралары негізінде жатыр. Бір даналықтың (арабша: الحكمة, *хикма*, яғни даналық) сапасымен бөлісетін көптеген себептерге жалқыдан жалпыға қарай сауалнама жүргізгенде, олардан нақты бір мақсат шығарып, шариғаттың мақсатына көз жеткізе аламыз. Сонымен қатар, біз шариғаттық бұйрықтар мен ережелердің жалпыға бірдей қатынасы бар көптеген мәтіндік дәлелдерді қарастыра аламыз. Сонда біз бұл шаманың Заң шығарушы белгілеген мақсатты заңды түрде білдіретініне сенімді бола аламыз.

Бұрынғылардың мәлімдемелері негізінен *Мақасид Әш-Шарианы* қарастырудың қажеттілігінің айқын дәлелі болып табылады. Олардың мол жай-күйі олардың *Мақасид Әш-Шарианы* өзінің заңнамалық тұжырымдарында жалқыдан жалпыға қарай қорытынды жасау арқылы іздегендерін көрсетеді. Әрбір мужтаһидтің («*мужтаһид*») (арабша: مُجْتَهِدٌ) – жоғары дәрежелі фақиһ (ислам дінтанушысы). *Мужтаһид* діннің және ислам құқығының (фикх) маңызды мәселелері бойынша пәтуа шығару мүмкіндігі мен құқығы бар) *ижтиһадқа* (арабша: الاجتهاد, яғни ынта) негізделген ең нақты пікірлері *Мақасид Әш-Шарианы* іздеудегі күш-жігерінің тереңдігі мен мұқияттығына тәуелді болады.

Кейбір ғалымдар сөйлеу әрекетінің қарастыра алмайды, ол мәнмәтіндік дәлелдер, сөйлеу конвенциялары («конвѣнция» (латын тілінде: conventio – шарт, келісім) – халықаралық шарттардың бір түрі. Осы немесе басқа шартты «конвенция» деп атауға болатын ерекше белгілерді бөліп көрсету қиын. Керісінше, белгілі бір түрдегі немесе мазмұндағы келісімдерді «конвенция» деп атау дәстүрі туралы айтуға болады; осылайша, белгілі бір қалыптарды қолдау туралы көпжақты келісімдер, қатысушылардың әрқайсысы өз үйінде (мемлекеттердің белгілі бір ережелерді, шектеулерді, қалыптарды осы мемлекеттердің заңдарымен қолдау туралы келісімдері) әдетте «конвенциялар» деп аталады) және жалпы мәнмәтіннен тұрады. Заңгерлер бұл пікірлерге назар аударуда бір-бірінен айқын ерекшеленеді. Пайғамбарымыздың іс-әрекеттері мен мінез-құлықтарын мұқият тексеруден ешкім ешқашан бас тарта алмайды. Тарих пен тәжірибеге байланысты сахабалардың заңдық мәселелердегі пікірлерін ескеру қажет. Осылайша, өзара қарым-қатынастың әртүрлі ықтималдығына тап болған кезде, заңгерлер заң шығарушының ниеті туралы түсінік беретін жағдайларды байқаған кездегідей, Құдайдың елшісінен түсініктеме іздейді.

Пайғамбардың заң шығару ниеті

Мақасид Әш-Шарианы іздеуші үшін маңызды шеберлік – бұл Пайғамбардың сөздері мен әрекеттерінің әртүрлі ниеттерін ажырату. Ғалым Шихаб Әл-Қарафи бұл айырмашылықты бірінші болып біліп, оны іс жүзінде іске асырды және былай деп жазды: «Құдайдың елшісі (с.ғ.с.) – ең жоғарғы имам, ең әділ қазы және ең білімді заңгер (муфтий). Біз оны кез-келген діни атқарымды оның керемет үлгісі және прототипі деп санамай-ақ біле аламыз...” деп жалғастырды ол, ...оның іс-әрекеті мен мінез-құлқының шариғатта әртүрлі салдары бар. Осылайша, оның сөйлеу немесе жеткізу жолымен айтқан немесе істегендерінің бәрі міндетті жалпы ереже болып табылады ...»

Сахабалар Алла Елшісінің заң шығарушы лауазымынан туындаған орындалған мен орындалмаған бұйрықтарын анық айырды. Құдайдың елшісінің мәлімдемелері немесе әрекеттері келесідей сипатта болды: заң шығару, жарлықтар шығару («фатуа»; араб тілінде: жекеше: فتوى, көпше: فتاوى фатауа, қазақша: пәтуа) – Исламда кез келген мәселе бойынша мүф-

ти, факих немесе алим қабылдайтын, ислам қағидаларына және мұсылмандық құқықтық іс-тәжірибенің өткенде орын алған жағдайларына негізделген шешім), үкім шығару, мемлекетке саяси басшылық, келісім, пікірін сұрағандарға кеңес беру, рухани шабыт беру, жоғары және биік ақиқаттарды үйрету, тәртіпті және нұсқаулықсыз қарапайым мәлімдемелер.

Бұл мүмкіндіктердің барлығы заңнаманың айқын дәлелі болып табылады және оларға жататын шарифат ережелерінің санаттарына байланысты. Фатуа («фатуа»; араб тілінде: жекеше: فتوى, көпше: فتاوى фатауа, қазақша: пәтуа) – Исламда кез келген мәселе бойынша мүфти, факих немесе алим қабылдайтын, ислам қағидаларына және мұсылмандық құқықтық іс-тәжірибенің өткенде орын алған жағдайларына негізделген шешім) беру және сот төрелігін жүзеге асыру – бұл заңнаманы қолданудың мысалдары. Мемлекеттің жоғары басшылығының мүмкіндіктерін көп жағдайда заңнаманың қабілеттілігімен шатастыруға болмайды. Нұсқаулықтың қабілеттілігі заңнамаға қарағанда анағұрлым жалпы болып табылады, өйткені Құдайдың елшісі бұған бұйрық беріп, тыйым сала алады, оның ниеті шешуші емес, керісінше ізгілік пен әділдіктің әртүрлі жолдарын көрсетеді. Құқықтанушы Пайғамбардың әртүрлі әрекеттерінің мән-жайлары мен дәлелдемелерін мұқият тексеріп шығуы керек. Заңнамаға қатысты мәнмәтіндік белгілерге пайғамбардың сөздерін көпшілікке жеткізу туралы алаңдаушылығы, оның айтқанына сай әрекет етуге міндеттілігі және әмбебап ұсыныстардағы заңды бұйрықтың тұжырымдамасы жатады.

Белгілі және ықтимал Мақасид Әш-Шариа

Құқық қателіктері жеке адамдар немесе қоғам үшін өте ауыр зардаптарға әкеледі. Заңнамалық мақсатта таңдалған ілім жанрына қатысты шарифат ұстанымдарын жан-жақты тақырыптық зерттеуді бастамас бұрын және исламдық фикһ ғалымдарының шығармаларымен ақыл-кеңес алу үшін ғалымдар ешқашан шарифат мақсаттарын анықтамауы керек. Мақсатты анықтаудың және барлық ықтимал қырларды қарастырудың жүйелік үдерісі қателіктерден аулақ болу үшін өте маңызды. Шарифат мақсаттарын іздеуші алған білім әртүрлі пішінде көрінуі мүмкін: белгілі, ықтимал немесе болжамды. Құқықтанушылар бірқатар нақты мақсаттарды фикһ

пен заңдық пікірталастағы анықтамалық база және негізгі өлшемшарттар ретінде анықтауы керек. Мұндағы мақсат *ильм аль-Мақасид Әш-Шариа* шығарып, *усуль әл-фиқһтен* ерекшеленетін келіспеушіліктер немесе қиыншылықтар жағдайында анықтама ретінде анықталған ережелер жиынтығын қалыптастыру болып табылады. Шариғат ережелерін енгізу арқылы ықтимал және болжамды мақсаттарға оңай жетуге болады.

Тақырыптық тұжырым ғалымдар үшін жеңілдікті насихаттау шариғаттың жоғары мақсаттарының бірі деп айтуы үшін жеткілікті. Жалқыдан жалпыға қарай сауалнама негізінде зерттелген барлық көрсеткіштер қайталанатын және жалпы болып табылады және Құранның түпкілікті мәтінінде кездеседі. *Мақасид Әш-Шариа* (арабша: مقاصد الشريعة, яғни «Заңның мақсаттары») түсінудегі ықтималдық пен болжамның дәрежелері оның дереккөздерін және тергеу заңгерлеріне қол жетімді көрсеткіштерді тақырыптық зерттеудің әртүрлі деңгейлеріне байланысты.

Оңтайландырылған және оңтайландырылмаған шариғаттық қосылыстар

Фикһ (арабша: الفقه, яғни құқықтану) пен *усуль әл-фиқһте* (арабша: الفقه أصول, яғни «заң ғылымының негіздері») пайымдау мен дәлелдеу үшін заңгерлер жасаған әдіс олардың пайымдауын Құранның, Пайғамбардың сөздерінің, әрекеттерінің және үнсіздіктің сөзбе-сөз тұжырымдамасымен шектеді. Бұл тұжырымдар әмбебап ережелер мен ережелерді білдіруі мүмкін. Заңгерлер әмбебап ережелердің тиімді себебін белгілеу жолымен немесе нақты ережелердегі ұқсас шегерімдер арқылы әртүрлі нақты шешімдер шығарды. *Мужтаһид* («*мужтаһид*») (арабша: مُجْتَهِدٌ) – жоғары дәрежелі фақиһ (ислам дінтанушысы). *Мужтаһид* діннің және ислам құқығының (фикһ) маңызды мәселелері бойынша пәтуа шығару мүмкіндігі мен құқығы бар) барлық күш-жігерін жұмсап, Заң шығарушының нақты ниетін анықтай алмағаннан кейін, шариғат біздің сеніміміздің бөлігі ретінде Құдайдың әмірлеріне бағынуды талап етеді деп тұжырымдайды.

Құқықтанушылар Шариғат пәрмендері оңтайландырылған немесе діни деп санайды. *Мужтаһидтер* («*мужтаһид*») (арабша: مُجْتَهِدٌ) – жоғары дәрежелі фақиһ (ислам дінтанушысы). *Мужтаһид* діннің және ислам

құқығының (фикх) маңызды мәселелері бойынша пәтуа шығару мүмкіндігі мен құқығы бар) соңғы түрді бекітуде әртүрлі болғанымен, тақылеттес жалпылау мәселесін қозғаған заңгерлер шарифат бұйрықтарын үш санатқа жіктеді: міндетті түрде шарифат мәтіндерінде көзделген немесе ескертілген ұтымды ұсыныстар; негізгі себептері адам түсінбейтін арнау бұйрықтары; және жасырын себептері бар командалардың орташа санаты, заңгерлер ұтымды қорытынды жасай алады, бірақ олар келтірілген себептермен келіспеуі мүмкін.

Құқықтанушылар бұйрықтың тек жан-тәнімен берілетіндігіне сенімді болғаннан кейін, олар оның пішінін сақтап, оны өзгертпейді. Құқықтанушылар белгілі бір Шарифат мақсатын құрудың қолайлы жолын табу үшін сол дәстүрлерді жасырын себептермен және мақсаттармен мұқият зерттеп, талдауы керек. Олар сондай-ақ сол дәстүрлер жазылған кезде мұсылман қауымының жалпы жағдайын ескеруі керек. Шарифаттың барлық бұйрықтары заң шығарушының мақсаттары, негізі, пайдасы мен мүддесінен тұратындығына сенімдіміз.

2-ші бөлім:

Ислам заңнамасының жалпы мақсаттары туралы

Мақасид Әш-Шарианың анықтаушы сипаты

Ислам заңнамасының жалпы мақсаттары заң шығарушы заңнама салалары мен жағдайлары бойынша қарастыратын даналықтың терең мағыналары мен ішкі қырларынан тұрады. Оларға шарифаттың жалпы сипаттамалары кіреді. *Мақасид Әш-Шариа* (арабша: مقاصد الشريعة, яғни «Заңның мақсаттары») нақты, айқын, жүйелі және тұрақты болуы керек нақты ұғымдар немесе әмбебап дәстүрлі ұғымдар түрінде болады. Олардың қоғамдық игілікке сәйкес келуі арқасында әмбебап дәстүрлі ұғымдар – бұл уақытпен тексерілген, көпшілікке таныс және қолайлы. Кейбір түсініктер тұрақтылықтың жетіспеуі және зиянның арасында ауытқуы мүмкін, сондықтан оларды шарифат мақсаттары ретінде мүлдем қабылдауға немесе қабылдамауға болмайды. Мұның орнына олар мұсылман қауымының жою және мәжбүрлеу беделіне ие ғалымдары мен

билеушілеріне жіберілуі керек. Мұндай ұғымдар олардың шарттарымен белгіленгеннен кейін, олардың шариғат мақсаттары екеніне сенімді бола аламыз.

Егер Заң шығарушы оларды қолдануды тек мүмкіндік ретінде қарастырды деп есептелсе, онда заңгерлер оларды жалпы қағидалармен тығыз байланысты жекелеген жағдайлар ретінде растауы керек және оларды өздерінің нақты және тиісті мәнмәтіндерінен тыс шығаруға тырыспауы керек. Алайда, егер олар, мүмкін, әрдайым жоспарланған Шариғат мақсаттарын құраса, заңгерлер оларды белгілі бір мәнмәтіннен тыс кеңейтілетін жалпы ережелер ретінде қабылдай алады. Шариғат қиялдағы елестер мен қиялдарды жоққа шығаратындықтан, олардың бұйрықтарын елестерге негіздеу шариғат үшін қажеттіліктен басқа жағдайда қолайсыз. Қиялдағы немесе материалды емес нәрселер, заңнама мақсаттарына сәйкес келмесе де, шариғаттағы белгілі бір мақсаттарға жету үшін пайдалы болуы мүмкін, мысалы, адамдарды исламға шақыру немесе сендіру тәсілі ретінде қызығушылық пен қорқыныш тудыру.

Мақасид Әш-Шарианы фитра және кең пейілділік деңгейіне жеткізу

Фитра («*фитра*») (араб тілінде: فطرة) – Исламдағы адамның бастапқы табиғаты; адам туралы ұғым; ең жақсы адам. Ол нәпсіге (арабша: النفس), исламда – адамның болмысы, оның «мені», нәпсісі. Нәпсі құмарлық деп те аталады, жанның адамға тән барлық жағымсыз қасиеттері мен жындар. Нәпсі көбіне шариғат үкімдеріне қайшы келетін сол адамдық нәпсінің бастауымен байланыстырылады) – адам бойындағы хайуандық табиғат. *Фитра* Аристотелдің энтелехиясына ұқсас («энтелэхия» (грек тілінде: ἐντελέχεια «орындалу», ἐντελής, «аяқталған» және ἔχω, «менде» деген сөзден) – Аристотель пәлсапасында ішкі күш пен түпкілікті нәтижені қамтиды; жаңақтан өсетін ағаш). *Фитрасын* түсінген адамды сопылықта инсән әл-кәмил (إنسان الكامل) деп атаған. «Әр адам өзінің табиғи қалпында (*фитрасында*) дүниеге келеді, содан кейін ғана ата-анасы оны яһуди, христиан немесе отқа табынушы етеді» («Сахих» Әл-Бухари, 2-ші том, 23-ші кітап, 441-ші хадис). Мұхаммед пайғамбардың *фитрудағы* хадисінде бес нәрсе кіреді: сүндетке отырғызу, шаптағы (шашты) қыру, қолтық астындағы түктерді алу, тырнақтарды

кесу және мұртты алу) – бұл Құдайдың барлық жаратылған жаратылыстарға салған табиғи қалпы мен тәртібі. Сонымен, адамдардың *фитрасы* – бұл олардың ақыл-ойы мен тәніндегі жаратылыстың ішкі және сыртқы шарты. Сол сияқты, әсерленулерді/әсер етулерді олардың себептерімен байланыстыру және олардың тиісті үй-жайларынан қорытынды шығару адамның зияткерлік және жансезімдік бейімінің бөлігі болып табылады, ал нақты емес себептерден қорытынды жасау бұл зияткерлік жайғасуға қайшы келеді. Ислам діні сенімдер мен заңдардан тұрады, олар ақылға қонымды мәселелер болып табылады немесе ақылмен қабылданған және расталған нәрсеге сәйкес мәселелер. Шарифат өз ізбасарларын қауіптен қорғануға және өркениеттегі әрекеттерін сақтауға шақырады. *Фитраның* талаптары қайшылықта болғанда және бітіспейтін болған кезде, бірінші кезекте оны сақтау үшін неғұрлым күшті және маңызды болатынына басымдық беру керек. Заңды сотта қалыптасқан әдет-ғұрыпқа жүгіну *фитра* мағынасынан шығады, өйткені бұл мақсат үшін қолданылған кезде, әдет-ғұрып шарифат ережелеріне қайшы келмеуі керек.

Кең пейілділік (*самаха*) – бір-бірімен қарым-қатынас жасаудың қарапайымдылығы. *Самаха* қаттылық пен құмарлықтың арасында тұрып, оның мағынасын байсалдылық, әділеттілік пен байсалдылық дәріптерінен алады. Байсалдылық барлық ізгі қасиеттердің негізін құрайды. *Самаха* адамдар қатаңдыққа бейім болатын іс қимылдарында мақтауға тұрарлық жеңіл және зиян келтірмейді немесе сыбайлас жемқорлыққа жол бермейді. Құран мен Сүннет Исламның ұлылығын растайды. Құдайдың исламды *фитралық* дінге айналдырғаны және адамзаттың конституциясы мен туа біткен бейнесіне қатысты мәселелер ақиқат. Нәтижесінде шарифат жеке адамдарға да, қоғамға да жұбаныш әкеледі. Үлкендік өзінің маңыздылығын шарифаттың кең таралған және үзіліссіз тарихи сабақтастығында көрсетті. Бұл жеңілдік мәселесі екендігінің дәлелі болып табылады.

Ислам заңнамасының жалпы міндеттері

Шарифаттың жалпы ережелері мен нақты дәлелдері ислам заңнамасының барлық мақсаттағы қағидаттары қоғамдастықтардың әлеуметтік тәртібін сақтау және олардың денсаулығын сақтандыру екенін көрсетеді.

Айқын мәтіндік дәлелдемелер шариғаттың жалпы мақсаты адам қызметінің барлық түріндегі сыбайластықты жою екенін растайды.

Заң шығарушы мақсат еткен және мадақтаған әділдік сенім мен ғибадат студің әділдігімен шектелмейді. Керісінше, ол адамдардың дүниелік жағдайы мен әлеуметтік істеріндегі құқықтарды белгілейді, өйткені ислам жеке адамдардың да, қауымдардың да мәселелерін шешу және сенімге қатысты мәселелерді түрлендіру арқылы жасады. Содан кейін ислам адам жансезімін тазарту және адамның жан дүниесін жоғарғы дәрежеге көтеру мәселелеріне бағытталған. Пайғамбарымыздың хижраттан кейінгі кезеңге шақыруы басталғаннан бастап ислам заңнамасы біртіндеп шариғаттың қалаған репшініна жету стратегиясына («стратегия» (ежелгі грек тілінен *στρατηγία* – «қолбасшының өнері»)) – ұзақ уақыт кезеңін қамтитын жалпы, егжей-тегжейлі емес жоспар, әскери істерде, кейінірек жалпы адам әрекетінен күрделі мақсатқа жету жолы. Стратегияның міндеті – негізгі мақсатқа жету үшін қолда бар қорларды тиімді пайдалану (іс-қимыл тәсілі ретінде стратегия негізгі мақсатқа тікелей жету үшін қолда бар қорлар жеткіліксіз болған жағдайда ерекше қажет болады) қатысты жеткілікті басшылық жасады.

Біз азаматтық және әлеуметтік келісімдерді реттейтін ережелер мен заңдарда мұсылмандардың қоғамдық істеріне қатысты түрлендірудің ерекшеліктеріне тоқталамыз. Бұл исламдық заң ғылымында жақсылық пен пайдалыға жету және жамандық пен зиянды жою деп аталады.

Шариғаттағы Маслаха және Мафсада

Маслаха – бұл өте әділеттілік пен ізгілік көпшілік алдында немесе жеке жерде болатын іс-әрекеттің сипатын білдіреді. Бұл сондай-ақ көпшілікке немесе жеке адамдарға пайдалы. *Мафсадалар* *маслахаға* қарама-қарсы, сыбайлас жемқорлық, зиян қоғамға немесе жеке адамдарға келетін әрекеттің сипаты. Қоғамдық мүдде үмметті күшейте алатын ұжымдық міндеттемелерге қатысты. Жеке мүдделер жеке адамдарға пайда әкеледі және қоғамға пайдалы болатын адамдардың іс-әрекеттерінің әділдігі мен жақсылығына қатысты. Құран заңдарының бір бөлігі және сүннеттің көп бөліктері осы *маслаха* санатына қатысты.

Бұл ұйғарым қиын-қыстау кезде жұбаныш берудің неғұрлым жалпы және маңызды міндеттеріне қол жеткізуге бағытталған, ол қоғамдағы әдеттегі жағдайға айналады, соның арқасында адамдар бір-біріне үлкен ауыртпалықтарды жүктейді және болашақ бақытсыздықтарға тап болады. Шариғат әлемнің әл-ауқаты мен тәртібін сақтау үшін пайдасы жоқ жағдайларда да адамдардың өмірлік және өзгермейтін мүдделерін тұрақты қорғану құралдарымен қоршап алды. Іс-әрекеттің сипаттамасы іс-әрекетті *маслаха* немесе *мафсада* ретінде қарастыру керектігін анықтайтын нақты анықтаманы қалыптастыру өте мұқият және нақты білдіруді қажет ететін нәзік мәселе.

Шариғат әрқашан қоғамдық және жеке құқықтарды қорғау құралы ретінде бағаланбаған *маслаханы* мемлекеттік болсын, жеке болсын, қорғайды. *Маслаханың* екі түрлі қырлары арасында қақтығыс туындаған кезде, олардың басымдықтары анағұрлым маңызды болып табылады. Шариғат барлық қауымдастыққа қатысты мақсаттарын қиындықтар туғызбай, оның нұсқаулары мен заңдарында көзделген мақсаттардың әртүрлі жақтарын мүмкіндігінше келісу арқылы жүзеге асыруға тырысады. Осылайша, бұл қоғамдастық жағдайдың мүмкіндігіне қарай осы мақсаттардың төменгі деңгейінен жоғары деңгейіне көтеріледі. *Фитра* бізге *масалих* және *мафасид* жанжалдарына қатысты шариғат ережелерін адам табиғатын сақтау немесе жетіспеу мәселесімен байланыстыруға негіз бере алады.

Төменде Шариғат қарастыратын *масалих* және Шариғат оны болдырмайтын *мафасид* типтері үшін мысалдар мен ұқсастықтар келтірілген, сондықтан шәкірттер *мақасид* заң шығарушының ниетін ашуды үйреніп, әртүрлі *масалих* және *мафасид* мәселелерінде, қоғамдастық жағдайына байланысты тауып меншіктеу мен қабылдамау кезінде оның жолымен жүре алады. Бұл дағдыға ие болу өте маңызды, өйткені *масалихтер* өте көп және олардың қоғамның әділдігі мен әл-ауқатына әсері әртүрлі. Демек, біз білетін *масалихты* тек Шариғат енгізген.

Масалих олардың әсері мен қоғамдастық пен жеке адамдардың өмір сүру қажеттілігі бойынша жіктелуі мүмкін. Біздің мақсатымыз – олардың әмбебап жанрлары туралы толық білім алу үшін Шариғат белгілеген *масалих* бағыттарымен танысу. Сонда біз оларды тиісті ережелер

бойынша жіктеп, бағалай аламыз. Шарифат бұларды мәтіндік жағынан біліктілігі жоқ, бірақ анық қағида ретінде қалдырды. *Масалих* ерекшеліктері ықтималдыққа және белгісіздікке сәйкес келетін әртүрлі сәйкестікті, жалпы қасиеттерді анықтау бастапқы және жаңа жағдайлардың арасындағы ұқсастықтың барлығын дәлелдейді. Керісінше, *масалих* тұқымдарының дәлелдемелері Шарифатты тақырыптық жалқыдан жалпыға қарай зерттеуден алады, бұл сенімділік береді.

Масалих ұғымын түсіну – заңгерлер үшін қоғам істерімен айналысудың ең айқын әрі тура жолы. Егер бір *масалих* басқа *масалихке* қайшы келсе, оларды тәуелсіз шешім қабылдауды қажет ететін тиісті ережелер бойынша бағалау керек. Бұл пікір *масалих* маңыздылығына, сонымен қатар қайшылықты *масалих* маңыздылығына, сондай-ақ олардың салмағы мен күшіне қатысты сенімділік дәрежесіне байланысты өзгереді.

Ислам шарифатының жалпыға бірдей қағидалары

Соңғы ашылған заң – Шарифат әмбебап және оның ережелері мен кеңестері барлық адамдарға бірдей қолданылуы керек. Құдай шарифаттың негізін ішкі даналыққа негізделген және оны қабылдауға болатын және ұлттар мен әдет-ғұрыптарға сәйкес өзгермейтін ішкі себептерге негіздеді.

Шарифаттың әмбебаптығымен туралы келісе отырып, мұсылман ғалымдары бұл жарамдылықтың қалай көрінетінін көрсетпеді. Шарифаттың негізгі ережелері, әмбебап қағидалары, бұйрықтары барлық жағдайларға ешқандай қиындықсыз қолданылады, ал барлық ғасырлар бойғы халықтар мен ұлыстардың жағдайлары ислам ілімдерін еш қиындықсыз қабылдап келеді. Бұл Шарифат жарамдылық режимдері өзара байланысты және бірін-бірі толықтырады. Табиғи шарифаттың даналығы мен артықшылықтары пішіні жағынан әртүрлі, бірақ мақсаты бойынша біртұтас шешімдерге ұсынылуы мүмкін.

Шарифат әмбебаптығының маңызды салдарының бірі – қоғамдағы теңдік мәселесі. Алайда, шарифат адам табиғатында өзгертін кез келген нәрсеге теңдік пен ұқсастықты таңудан аулақ. Өзгерістерді исламның негізгі заңнамалық ережелерімен емес, оның саясатына сәйкес әлеуметтік және

азаматтық жүйелер басқарады. Адамның теңдігі ислам заңнамасында сақтандырылған. Ислам заңнамасында адамдардың немесе топтардың теңдігін орнату үшін біз оның астарында іздеуді талап етпейміз; ештеңе теңдікке қайшы келмейтіндігін сақтандыру жеткілікті.

Теңдікке кедергі жасау белгілі бір басым *маслаха* немесе *мафсада* шешімдеріне байланысты теңдікті тоқтата тұруды немесе жоюды талап етеді. Бұл кедергі кездейсоқ болып саналады, өйткені олардың ислам заңнамасында қалыптасқан негізгі қағидатты тоқтата тұруына әсер етеді. Адамдар арасындағы теңдікті жоятын кедергілерді бағалау өлшемшарттары мұқият оңтайлы қарастырудан немесе реттелген заң ережелерінен туындайды.

Шариғаттың белгілі бір салаларында теңдікті болдырмайтын кедергілер туа біткен және табиғи, заңды, әлеуметтік немесе саяси болуы мүмкін. Бұл ойлар тұрақты немесе уақытша, үлкен немесе кіші болуы мүмкін. Табиғи, құқықтық және әлеуметтік мәселелер адамгершілік мінез-құлыққа, басқалардың құқықтарын құрметтеуге және мұсылман қауымының істерін тәртіпті және әдепнамалық басқаруға қатысты. Саяси ойлар исламдық саяси билікті қорғауға бағытталған. Шариғат – бұл кедергілерді нақтылау және олардың тиімділігі жүзеге асырылатын теңдікті жоққа шығаратын нақты заңнамалық ережелерді қарастыру арқылы олардың әсерін анықтау үшін сілтеме және нұсқаулық.

Жеке істерді жүргізудегі теңдік – шариғаттың басты мақсаттарының бірі. Араб тіліндегі *хуррия* (арабша: الحرية, яғни «бостандық») деген арнайы сөз екі мағынаны білдіреді, біреуі екіншісінен шығады. Бірінші мағына құлдыққа қарама-қарсы және барлық парасатты және жетілген адамдардың өз істерін басқарудың бастапқы қабілеттілігін білдіреді. Екінші мағына біріншісінен бейнелі қолданыстан шығады. Бұл ешкімнің қарсылығынсыз еркін әрекет ету қабілетін білдіреді. Бостандықтың осы екі мағынасы шариғатқа негізделген, өйткені олар екі жақтан туындайды және теңдік ұғымын көрсетеді.

Алғашқы мағынаны шариғатта қолдану кең таралған. Шариғаттың қоғамдық және ортақ мүдделерді ескерудегі және қоғамдық тәртіпті қорғаудағы (ыждаһаттылығы) құлшыныстылығы оның ислам пайда

болған кездегі тарихи күшіне байланысты құлдық себепшарттарын бірден жоюға мүмкіндік бермеді. Өз мақсаттарын жүзеге асыруда бостандық құралдарының құлдық құралдарынан үстемдігін арттыра отырып ислам, еркіндікті кеңейту және таратумен тәртіпті сақтау арасындағы тепе-теңдікті сақтауға бағытталған. Ол құлдықтың санын азайту арқылы құлдық себептерімен күресіп, құлдыққа әкелетін көптеген себепшарттарды жойды.

Сөз бостандығы мен білімге ұмтылу мұсылмандар тарихының алғашқы үш ғасырында, ғалымдар өз көзқарастары мен ілімдерін білдіре алған кезде жақсы көрінді. Сөз бостандығы болмаса, мойындау, келісім-шарттар, міндеттемелер, некені бұзу туралы үкімдер мен өсиеттер заңды күшке ие болмас еді. Бұл әрекеттер мәжбүрлеу кезінде болған жағдайда тиімсіз. Өзгелерге әсер ететін әрекет бостандығы, егер ол зиян келтірмесе, заңды. Өзінің көптеген ұстанымдары бойынша Шарифат оның бұзылуына әкелетін барлық құралдарды бұғаттау арқылы әрекет ету еркіндігін қорғады.

Шарифаттың мақсаттары мен көріністері.

Ислам заңнамасы өзгертуден де, растаудан тұратын екі жақты әдісті қабылдады. Бір әдіс құлдырауды жою және оның бүлінгендігін жариялаудан тұрады. Өзгерістер адамның әл-ауқатын ескере отырып, одан әрі шектеуді білдіруі мүмкін. Бұл экстремизмді («экстремизм» (латын тілінен *extremus* – «шамадан тыс, шектен тыс») – шектен шыққан және түбегейлі көзқарастарды, әрекет тәсілдерін ұстану (әдетте саясатта) тоқтату үшін жұмсақтыққа әкелуі мүмкін. Адамдар ісіндегі ақылға қонымды және мақсатты өзгерістің бір қыры оны ауытқусыз жүзеге асыруға қамқорлық жасау болып табылады, өйткені рахымшылық оны екі жақтан да бұзуы мүмкін. Басқа әдіс адамдар ұстанған жақсы тәжірибелерді растаудан тұрады.

Рұқсат етілетін заңнамалық ережені растау экстремистердің («экстремизм» (латын тілінен *extremus* – «шамадан тыс, шектен тыс») шамадан тыс болуын тоқтату үшін оларды ақылға қонымды және жақсы адамдардың көпшілігі үшін қалыпты және қолайлы нәрсені ұстануға шақыру арқылы қажет. Растау үшін адамдарда болуы мүмкін кез-келген елестерді

жою қажет, олар әділетсіз адамдар жасаған кезде жақсылық жаман болады деп санайды. Осы және осыған ұқсас себептерден басқа, Заң шығарушының үнсіздігі адамдардың не істеп жатқанын растайтындығын білдіреді. Демек, рұқсат шарифаттың ең маңызды ережесі болып табылады, өйткені оның тақырыбы сан алуан түрлілікті қамтиды. Өзгерістер мен растау бүкіл адамзатқа қатысты.

Шарифаттың барлық ережелері мен бұйрықтарындағы мақсаты – осы ережелер мен бұйрықтардың тұқымдарын күйлермен, сипаттармен және адамдардың мінез-құлқындағы әрекеттермен жеке және жалпы түрде байланыстыру. Бұл байланыстыру әділдікке, пайдаға немесе әділетсіздік пен зиянға алып келетін осы күйлердің, сипаттар мен әрекеттердің маңызды мағыналарына негізделген. Сол сияқты, кейбір ережелер мен бұйрықтар тек шарифаттың маңызды мағыналарын ескерусіз заттардың аттарымен немесе олардың сыртқы пішіндерімен байланыстырылады, сондықтан фикһта үлкен қателіктерге бой алдырады деген қате сенімнен сақтану керек. Исламдық құқықтық арнайы сөздер заң шығарушының ислам арнайы сөздер жинағы құрылған кезде осы арнайы сөздермен белгіленген тәжірибеге қатысты мағыналарына сәйкес түсіндірілуі керек. Белгіленген тәжірибе өзгерген кезде, бұл арнайы сөздің өзіндік мәні болмайды.

Шарифаттың жалқыдан жалпыға қарай зерттеулері оның көзқарастары бойынша Үммет ғалымдарын олардың бірнеше нақты жағдайлар мен бөлшектерді бірдей жалпы ережелерге сүйене отырып, бірдей қарастырмайтындығына сендірді. Ғалымдар заңнаманың негізіндегі сипаттарға сүйене отырып және шарифат үкімдерін шығарған кезде бұрынғы тәжірибелерді реттейтін шарифат ережелерін кейінгі тәжірибеге қолданады. Заң шығарушының көздеген мағынасына қатысты аналогтардың маңызы дәл және айқын, әрі оның мысалымен бірге жүреді. Нақыл сөздер мен аналогтарды магистральдармен келтіру нәзік мағыналар мен жасырын шындықтарды ашуда өте маңызды болды. Мысалдар мен аналогтар заңгерлердің терең мағыналары мен олардың жоғары түрлерін іздеуде күш-жігерін аямайды. Исламдық құқық бойынша жетекші ғалымдар ұқсастықтың санаттық жазаларға, жиһанкездіктер мен босатуларға, сондай-ақ себептері, жағдайлары мен кедергілеріне қатысты қолданылуы туралы келіспеді.

Шариғат мәнмәтініндегі амал-шарғы жасау канондық («канондық» – ежелгі грек тілінен κανόν «түзу таяқ», «бау», «сызғыш», «ереже», «қағида», яғни «шынайы қабылданған», «берік бекітілген» деген мағыналарды білдіреді), яғни бұлжымайтын ереже болып табылатын тәжірибеге қатысты. Алайда амал-шарғы жасауға заңды әрекетті басқа жолмен немесе оның құралдарымен қамтамасыз ету арқылы іздеу кірмейді. Бухари пайғамбарлық дәстүрлерді мысалға келтіріп, әртүрлі айлаларына қарсы адамдардың әрекеттерін заңгерлердің әдістерімен жіктейді.

Шариғаттың бұйрықтарынан жалтару үшін қолданылатын және шариғат мақсаттарының ішінара немесе толықтай алынып тасталуына әкелетін әртүрлі стратегияларда («стратегия» (ежелгі грек тілінен στρατήγία – «қолбасшының өнері») – ұзақ уақыт кезеңін қамтитын жалпы, егжей-тегжейлі емес жоспар, әскери істерде, кейінірек жалпы адам әрекетінен күрделі мақсатқа жету жолы. Стратегияның міндеті – негізгі мақсатқа жету үшін қолда бар қорларды тиімді пайдалану (іс-қимыл тәсілі ретінде стратегия негізгі мақсатқа тікелей жету үшін қолда бар қорлар жеткіліксіз болған жағдайда ерекше қажет болады) амал-шарғы жасау бір заңдылыққа сәйкес келмейді. Шариғат көздеріндегі стратегиялар келесі әрекеттерді орындай алады: басқа жеңілдетілген тәжірибеге ауысу үшін шариғат белгілеген нәрсені жіберіп алу; Заң шығарушы белгілеген маңызды мағынаға ие емес актілерде қолданылуы керек; және Заң шығарушының ниетіне қарсы келмеу керек.

Үлкен зиян келтіретін, бірақ ондағы зияны жоқ әрекеттерді күшін жою амал-шарғы жасау мен тығыз байланысты. Алайда, кейбір адамдар өздерінің мінез-құлықтары шариғат ережелеріне сәйкес келуі үшін белгілі бір міндеттемелерден заңды түрде жалтару үшін стратегияларды («стратегия» (ежелгі грек тілінен στρατήγία – «қолбасшының өнері») – ұзақ уақыт кезеңін қамтитын жалпы, егжей-тегжейлі емес жоспар, әскери істерде, кейінірек жалпы адам әрекетінен күрделі мақсатқа жету жолы. Стратегияның міндеті – негізгі мақсатқа жету үшін қолда бар қорларды тиімді пайдалану (іс-қимыл тәсілі ретінде стратегия негізгі мақсатқа тікелей жету үшін қолда бар қорлар жеткіліксіз болған жағдайда ерекше қажет болады) пайдаланады. Шариғат құралы ретінде қолданылған іс-әрекеттің табиғи жақсылығы мен оның мүмкін болатын зұлымдықтарын теңестіруге бағытталған. Осылайша, сұрақ *масалих* және *мафасид*

қақтығысын реттейтін ережеге енеді. Шариғат жақсылыққа қатысты құралдарға қатысты және оларды көзге ғана көрінісі олардың тыйым салуы немесе жай рұқсат етілуі мүмкін болған жағдайда да, оларды міндетті болып табылатын ережеге бағындырып, оларға жол берді. Бұл *усуль әл-фиқһте* (арабша: *الفقه أصول*, яғни «заң ғылымының негіздері») «парыздың құралы болып табылатын нәрсе де міндетті» деген ұйғарыммен белгілі және мұсылман қауымының қауіпсіздігін қорғаудың құралы болып табылады.

Ислам заңнамасындағы дәлдік, анықтама және мейірімділік

Шариғат өз үкімдерін барлық жағдайда адамдар оңай жүзеге асыруды көздегендіктен, оның мағыналарын нақты түсіну үшін дәлдік пен белділікті де қамтиды. Сол сияқты, ол ғалымдарға заңнамаға негізделген мағыналарды көрсету үшін осы қасиеттерді белгіледі. Заңгерлер шариғат үкімдері мен ережелерінің негізі ретінде айқын және тұрақты сипаттарға назар аударады. Олар сондай-ақ осы сипаттардың болуы даналық деп аталуы мүмкін негізгі мағынаны білдіретіндігін нақты мойындайды. Шариғат бұл әдістерді шатасудың алдын алу үшін мәндер мен мағыналарды нақты анықтау үшін қолданады.

Шариғат оның заңнамасы қоғамда жүзеге асырылуға және сақталуға ниетті, өйткені оның ережелерін орындамай және сақтамай, жоспарланған пайдасына қол жеткізу мүмкін емес. Осы мақсатқа жету үшін екі әдіс бірдей қолданылды. Оның бірі – оның ережелерін жүзеге асырудағы қаттылық пен шешімділікті қолдану. Екіншісі – жеңілдік пен мейірімділікті оның мақсатына жете алмайтындай етіп қолдану.

Шариғат заңы адамдарды өз ережелерін орындау арқылы өздеріне пайдалы нәрсеге ұмтылуға шақыру үшін барлық жеңілдік пен мейірімділік құралдарын қолданады. Шариғат ережелері адамдардың жалпы жағдайларын ескере отырып, жеңілдікке негізделген. Белгілі бір жағдайларда шариғат ережелерді қатаңдық пен шектеуден жеңілдік пен рахаттылыққа өзгертеді, осылайша қиындықты жеңе алады.

Шариғат адамдар үшін ауыртпалық іздемейді. Бұл қол жеткізуге болатын мақсаттарды іске асыруды іздейтін практикалық заң, ол тек жұмсақтықты қолдану арқылы жүзеге асады. Заңнамада кекшілдікке жол бермеу ислам құқығының негізгі сипаттамасы болып табылады. Ислам іс-тәжірибеге рұқсат бергенде немесе оның заңнамасын жеңілдеткенде, ол іс жүзінде оның даңқ сипатына сәйкес жұмыс істейді.

Заңгерлер құқыққа/құқықтарға рұқсаттардың кейбір қырларын ескермеген. Олар құқыққа/құқықтарға рұқсат шариғаттың пайда табу немесе зұлымдықты жою мақсатынан бас тартуын талап ететін қиын жағдайларға байланысты жеке тұлғаға немесе қоғамға тағайындалған әрекетті қатаңдық пен қиындықты жеңілдету мен рахаттылықты ауыстырудан тұрады деп келіседі.

Қажеттілік әдетте жалпы және тұрақты болып табылады. Бұл бастапқыда тыйым салынған іс-әрекеттердің жалпы санаттарына жататын тәжірибелер туралы әмбебап заңнаманың негізін құрайды. Кейбір тәжірибелерден туындайтын зиянға және олардың тыйым салынуын талап ететін қаржылық шығындарға алып келу ықтималдығына қарамастан, оларға қоғамның аса қажеттілігі салдарынан жол берілді. Құқықтанушылар белгілі бір мақсатқа жету үшін тыйым салынған әрекеттің рұқсат етілуін талап ететін жағдайда бүкіл қоғамдастық немесе оның көп бөлігі болуы мүмкін тұрақты жалпы қажеттілікті қарастыруы керек.

Шариғаттың орындалуы мен сақталуы туа біткен ұстамдылықты қажет етеді. Адамдар түйсікті түрде белгілі бір пайда іздейді немесе белгілі бір жамандықтардан аулақ болады. Діни-рухани өзін-өзі шектеу барлық қажетсіз мінез-құлық түрлерін айыптау арқылы табиғи түйсікке айналу қиын емес. Діни-рухани өзін-өзі тежеу әлсіреген кезде мемлекеттік бақылау келесі көмек болып табылады. Бұл өзін-өзі тежеуді құтқару және оны қараусыз қалу мен бүлінуден сақтау – билеушілердің міндеті.

Шариғаттың негізгі мақсаттарының бірі – оның бұйрықтарын қажет ететін әртүрлі сипаттарға негіздеу және сол бұйрықтарды сәйкесінше өзгерту. Исламдық шариғат әмбебап және мәңгілік, ал өзгермелі жағдайлар тұрақты Құдай заңының айқын көрінісі болып табылады.

Мәмілелерді түсіндіру екі мақсатты көздейді. Кейде оның мақсаты адамдарды тұрақты және әмбебап ережемен байланыстыру, мысалы, өсімқорлыққа тыйым салу; басқа уақытта оның мақсаты адамдар арасындағы үкімдерді тұжырымдау болып табылады, сол арқылы нақты сот шешімі жалпыға бірдей заңнамалық ережені жүзеге асырады. Біз құралдардың бұғатталуын ислам заңнамасының негізгі ережелерінің бірі ретінде қарастырғандықтан және бұл ереже белгілі бір жағдайларда жұмыс істейтіндіктен, *мужтаһидтер* («*мужтаһид*» (арабша: *مُجْتَهِدٌ*) – жоғары дәрежелі фақих (ислам дінтанушысы). *Мужтаһид* діннің және ислам құқығының (фикх) маңызды мәселелері бойынша пәтуа шығару мүмкіндігі мен құқығы бар) мұндай құралдардың қашан бұғатталуы керектігін және оларды қашан қалдыруға болатынын қарастыруы керек.

Шарифаттың мақсаты тұрақты әлеуметтік тәртіпті құруға бағытталған

Шарифаттың басты мақсаты – тұрақты әлеуметтік жүйеге ие күшті қоғамдастық құру, әл-ауқатқа жету және зұлымдықтың алдын алу арқылы оның істерінің жүйелі жұмысына ықпал ету. Біз мұсылман қауымын бір жеке мұсылман ретінде елестетіп, шарифат ережелеріне бағынуымыз керек, біз жеке адамдар үшін жасағандай, ислам заң шығару ережелерінің қоғамның істеріне қалай қолданылуы керек екендігі туралы айқын түсінік алуымыз керек. Қаражаттарды бұғаттау, мәтіндік реттелмейтін қызығушылықты ескеру және құқыққа/құқықтарға рұқсат ережесі бүкіл қоғамдастыққа қатысты және жеке адамдарға сирек қолданылатын маңызды сипаттамалар болып табылады.

Ғұламалардың міндеті – қоғамдастық мәселелеріне шарифатқа негізделген шешімдерді ұсыну. Құдай көптеген қауымдарды мәселелердің үстірт мағыналарын ғана қабылдап, оларды мұқият қарастырып, терең мағыналарын іздемей отырғаны үшін сынға алды. Тиісінше, *ижтиһад* (арабша: *الاجتهاد*, яғни ынта) – мұсылман қауымының алдында әртүрлі халықтар мен елдердің қажеттіліктері мен жағдайларына сәйкес ұжымдық міндеттеме. Сондықтан бүкіл мұсылман қауымы құралдары қол жетімді болған кезде бұл міндетті орындамай күнә жасайды.

Ижтиһад (арабша: الاجتهاد, яғни ынта) жасамаудың кері әсері мұсылман өмірінің ұлы *мужтаһид* («*мужтаһид*») (арабша: مُجْتَهِدٌ) – жоғары дәрежелі фақиһ (ислам дінтанушысы). *Мужтаһид* діннің және ислам құқығының (фикх) маңызды мәселелері бойынша пәтуа шығару мүмкіндігі мен құқығы бар) ғалымдарының кезінен бастап өзгерген жақтарынан айқын көрінеді. Мұсылмандарға әртүрлі заңдық мектептерді бағалай алатын және қоғамның бірігіп әрекет етуі үшін қайсысына басымдық беру керектігін шешетін ғалымдар қажет. Осы деңгейлердің барлығында шарифаттың негізгі және қосымша мақсаттарын, сондай-ақ алғашқы *мужтаһидтер* («*мужтаһид*») (арабша: مُجْتَهِدٌ) – жоғары дәрежелі фақиһ (ислам дінтанушысы). *Мужтаһид* діннің және ислам құқығының (фикх) маңызды мәселелері бойынша пәтуа шығару мүмкіндігі мен құқығы бар) ілімдерінің икемділігі мен қаттылығын анықтау үшін мұқият зерттеу мен талқылау қажет.

Бұл маңызды зияткерлік және ғылыми мақсатқа алғашқы қадам – мұсылман елдеріндегі барлық заң мектептерінен танымал шарифаттанушы ғалымдардан тұратын арнайы топ құру. Бұл ғалымдар үмбеттің мұсылман қауымы үшін келісілген шешімдер шығару үшін өмірлік қажеттіліктерін зерттеп, талқылауы керек. Тағы бір міндет – *ижтиһад* (арабша: الاجتهاد, яғни ынта) деңгейіне жеткен немесе жетуге жақын болған әлемдегі шарифат ғалымдарын анықтау. Бұл ғалымдар тобы білімнен басқа, үміт олардың ғылыми эрудициясына («эрудиция» (латынша: *eruditio* «білімпаздық, оқымыстылық») – әр түрлі әдеби және басқа дереккөздерді зерделеу және түсіну нәтижесінде пайда болған кез келген саладағы немесе бірнеше саладағы терең және жан-жақты білім. Шындығында, эрудиция адамның үлкен көлемдегі ақпаратты есте сақтау және жаңғырту қабілетін көрсететін есте сақтаудың өнімі болып табылады. Үлкен эрудициясы бар адамды әдетте эрудит деп атайды. Тиісінше, эрудицияға ие болу, яғни білімдарлық адамның сипаты ретінде білгірлік пен кең ауқымды білімнен хабардарлық таныту қабілеті болып табылады) толық сенуі үшін өз өмірлерінде адалдық пен шарифатты сақтауды біріктіруі керек.

3-ші бөлім:

Мақасид Әш-Шариа: Адаммен байланыс

Төменде қолданбалы заң ғылымдарындағы мәмілелердің әртүрлі түрлерінің кейбір нақты мақсаттары келтірілген, олар заңнама мен адамдармен жасалатын мәмілелердің әртүрлі саласындағы шариғаттың жоғары мақсаттарына бағытталған.

Келісім құралдары және аяқталуы

Бұл тақырып адамның мінез-құлқы мен әлеуметтік өзара әрекеттестігі үшін шариғат ережелерін зерттеудің алғышарты болып табылады. Оның мақсаты – шариғат іске асыруға және алдын-алуға басымдық беретін мақсаттарды екінші орын алатын құралдардан ажырату, өйткені олар басқа нәрсеге тәуелді. Шариғат ережелерінің тақырыбы екі санатқа бөлінеді: мақсаттар мен құралдар. Аяқталу (*мақасид*) *масалих* және *мафасидтен*, ал құралдары оларға апаратын жолдар мен әдістерден тұрады.

Аяқталу – бұл өздеріне арналған мінез-құлық түрлері және Заң шығарушының мақсаттарына негізделген және адамның мақсаттарына негізделген әрекеттерге бөлінеді. Бұл мақсаттар заң шығарушының пайдалы мақсаттарды жүзеге асыруға немесе жеке мінез-құлыққа байланысты қоғамдық мүдделерді сақтауға арналған әдістері болып табылады. Маңызы шамалы және онша таралмаған екінші санат белгілі бір адамдар тобы немесе жеке адамдар жүзеге асыратын мақсаттардан тұрады. Мақсаттардың жоғарыдағы екі санаты тағы да Құдайдың құқығы және адамдардың құқықтары деп бөлінеді. Бұл құқықтардың табиғаты сондай, оларды ешкім елемеуге жол берілмейді, өйткені олар шариғаттың әмбебап және түпкі мақсаттарын сақтау құралы ретінде қызмет етеді.

«Уасаиль» арнайы сөзі («уасаиль», арабша жазылуы: وسائل, яғни «құрал», «амал», «әдіс», «жол», «лаж», «тәсіл») соңғы мақсаттарға жету үшін құрайтын аралық мақсаттарды жүзеге асыру құралы ретінде Заң шығарушы енгізген ережелерге сілтеме жасайды. Оларсыз шариғаттың мақсаты мүлдем жіберіліп алынуы немесе толық орындалмауы мүм-

кін. Бұл құралдарға шарифат ережелерін көрсететін себептер, оларды орындау үшін қажетті жағдайлар және кедергілердің болмауы жатады. Сондықтан, егер мақсат жойылса, оның құралы да солай болатыны исламдық заң ғылымдарының ең маңыздыларының біріне айналды. Бұл талқылау шарифат мақсаттарын жүзеге асыру үшін қажетті құралдарға қатысты.

Шарифаттағы құқықтардың қағидалары мен санаттары

Құқық қағидаттарын көрсету – бұл адамдардың мәмілелерін заңдастырудың ең жақсы және сенімді негіздері. Ол оларға құқығы бар адамдарға құқық беру үшін негіз болатын екі маңызды мақсатты орындайды. Мұндай қағидаларды қолдану (әділқазыларға) төрешілерге, билеушілерге және сот ісін жүргізушілерге құқықтарды біріктіреді және нақтылайды. Шарифаттың басты мақсаты – оларға құқықтары бар адамдардың санаттарына сәйкес әртүрлі құқықтарды белгілеу, кейбір адамдардың басқаларға қарағанда белгілі бір құқықтардағы басымдылығын анықтау және қорлардың артықшылықтарын адамдар қалай бөлісу керектігін көрсету. Құқықтарды нақтылауды реттейтін ережелердің мәнін екі негізгі қағидадан білуге болады: туа біткен конституция немесе ажырамас құқықтар, және басымдық, немесе белгілі бір құқықтарда бір адамға немесе жеке адамдар тобына басқалардан артықшылық беру. Құқықтарды түпнұсқалық туа біткен құқықтар, желілік сәйкестендіру құқықтары және қорларға құқықтарды қоса, олардың негізгі себептерінің күшіне қарай жіктеуге болады.

Келісімдер

Шарифат экономикалық байлыққа жоғары мән береді. Құран аяттары мен пайғамбарлық дәстүрлер меншік пен байлықты адамзат қоғамының негізгі тірегі және оның мәселелерін шешу құралы ретінде қарастырады. Меншік пен байлықтың шарифатқа сәйкес маңызды мәртебеге ие екендігі туралы көптеген дәлелдемелер табымыз. Шынында да, экономикалық меншіктің зекеті – исламның үшінші тірегі. Шарифаттың қоғам байлығына қатысты негізгі мақсаты – оның сақталуы мен өсуін қамтамасыз ету.

Шариғат келесі себепшарттарды иемденудің және сатып алудың жалғыз құралы ретінде анықтады: ешкімге құқығы жоқ затты ерекше иелену; оның иесімен бірге жер участкесінде жұмыс істеу; және бір затты екінші затқа айырбастау. Тауарлы болу мүмкіндігінше көп адамның қолындағы байлықтың әділ айналымын білдіреді. Осылайша, бұл шариғаттың бір үлкен мақсатын құрайды. Нарықтық мақсатқа жету үшін қаржылық құқықтардың ауысуын реттейтін әртүрлі мәмілелер түрлеріне қатысты келісім-шарттар жасалды.

Шариғаттың экономикалық байлықтың барлық түрлеріне қатысты мақсаттарын тауарлық, ашықтық, сақтау, ұзақ мерзімділікпен қорытындылауға болады; және меншікті қазына-мүлік. Шариғат айналымының мағыналарының бірі – қоғамдағы байлықты заңды түрде алған адамдарға зиян келтірместен мүмкіндігінше көп қолдар арасында беру. Шариғат адамдардың байлығына деген айрықша құқығын мойындады және оны тірі кезінде өз қалауынша пайдалануға мүмкіндік берді. Осылайша, бұл ақша табуға және үнемдеуге ықпал етеді. Осылайша, Шариғат қоғамның жалпы байлығын арттыру және оның алға жылжуына кедергі болатын барлық мүмкіндіктерді жою мақсатына жетуге үміттенеді.

Байлық пен мүліктің ашықтығын талап етудің мақсаты зиян мен даудамайды мүмкіндігінше болдырмау болып табылады, сол себепті кепілдеме мен құжаттама белгіленген. Кез-келген байлықты сеніп тапсырған адам оны Құдайдың бұйрықтарына сәйкес қорғауы керек. Шариғат ережелері келісім-шарттардың жарамдылығы мен бекітілуін және шарттардың орындалуын реттейді. Қаржы операцияларына қатысты шариғаттың мақсатына сәйкес меншік пен сатып алуға байланысты шарттардың жарамдылығы мен жарамсыздығын реттейтін ережелер қабылданды.

Әртүрлі қаржылық іс-әрекеттердің шариғат мақсаты – жеке тұлға үшін де, қоғам үшін де байлық құру. Еңбек байлықтың негізгі элементтерінің бірін құрайды және қалған екеуін пайдалану құралы болып табылады. Кейбір жұмыс күші мен өндіріске қабілетті, олардың ішінде жұмыс күшін өндіруге мүмкіндік беретін ақшалай қаражаты жоқ немесе олардың өндірістік әлеуетіне сәйкес келетін жеткілікті ақшалай қаражаты жоқ көптеген адамдар бар. Қазына-мүлік мен жұмыс күшін көптеген жағдайларда тиімді пайдалануға жол бермейді. Бұл шынымен де жү-

мысшылар, қазына-мүлік иелері және бүкіл қоғам үшін үлкен шығын болып табылады. Осы жағдайдан шығу үшін дұрыс ойлайтын адамдар екі жаққа да тиімді болу үшін қазына-мүлік мен білікті жұмыс күшін біріктіру жолдарын анықтады. Осылайша, екі тараптың біреуіне де осы мақсатқа әділетті түрде жетудің ең жақсы әдісін ұстануына кедергі жасамау ислам заңнамасының жоғары мақсаты болды. Осы шарттардың барлығында шариғаттың мақсаты жұмысшылардың еңбегін зая кетпеуі немесе бағалануы үшін нақты шарттарды белгілеу арқылы олардың құқықтарын қорғау болды.

Шариғат келесі қағидаларды қолдайды: еңбекке негізделген келісімдерді арттыру; ұқсас қимыл-әрекеттерде жиі кездесетін тәуекелге жол беру; мұндай келісім-шарттарда жұмысшыға ауыртпалық түсіретін кез келген нәрседен аулақ болу; келісім-шарттарды міндетті түрде ауызша деп санамау; жұмысшыларға олардың еңбегінің орнына алатындарынан артық артықшылықтар беруді қамтамасыз ету; жұмыс аяқталғаннан кейін жұмысшыларға кезек күттірмей төлеу; жұмысшыны жұмысты аяқтауға қажетті құралдармен қамтамасыз ету, өйткені оның оны өзі аяқтауға мәжбүр етпеу керек; және құл еңбегіне ұқсайтын барлық жағдайлар мен келісім-шарттардан аулақ болу.

Сыйлық пен қайырымдылық шарты қоғам мүшелері арасындағы өзара көмек ұғымына негізделген. Олар азаматтығын күшейтеді, шариғаттың жоғары мақсаттарына қызмет етеді және асыл исламдық қасиетті бейнелейді. Жол бойында олар кедейлерге көмек көрсету және кедейлерді байыту. Шариғат келесі қағидаларды қолдайды: олардың қоғамдық және жеке артықшылықтарын ескере отырып, қайырымдылықтар мен сыйлықтарды көбейту; өз еркімен жасалатын және ешқандай күмәнсіз қайырымдылықтар; қайырымдылық жасаушылар қалауына сәйкес қайырымдылық келісім-шарттарын растау құралдарына қолданылатын төзімділік пен икемділік; және басқалардың құқықтарын бұзуға және жоғалтуға әкелмейтін қайырымдылық әрекет.

Төрелік, айғақтар және айыппұлдар

Мұсылман қауымдастығында қоғамдық істерді басқаратын, сот төрелігін жүзеге асыратын және оның қатарында шариғат ережелерін орын-

дайтын билеушілер болуы керек. Себебі, исламдық шариғат адамдар арасындағы қатынастар мен көрсетілген құқықтарға құқықтарды реттейтін заңдар жинағы бола отырып, осы мақсаттарға жету үшін ғана жіберілген. Шариғаттың жоғары мақсаттарының бірі, оны жеткізгеннен кейін, оның билігін орнату, ережелерін жүзеге асыру және оның үстемдігін насихаттау болуы керек.

Кез-келген құқықтық жүйені (шариғат) жүзеге асыруды қамтамасыз ету үшін адамдарға оның қасиеттілігін сезіну керек. Шын мәнінде, адамдардың заңның сенімділігіне сенуі олардың мойынсұнуларына мүмкіндік береді. Шариғат ережелері олардың нақты талап етушілеріне белгіленген негізгі қағидалар мен нақты ережелерге сәйкес құқықтарды беруге арналған ережелерін жүзеге асыруға жауапты адамдар санатына арналған. Кез-келген лауазымға тағайындалған ешкімге пайда табуға (*маслаха*) ықпал ету немесе зұлымдықтың алдын-алу (*мафсада*) болмаса, мұндай қызметке жол берілмейді.

Шариғат орталығының барлық ұстанымдары қоғамның барлық жағдайларын түрлендіруге бағытталған. Шариғат тарапынан қолданылған бұлтартпау, жазалау және қатаң жазалар тек адамдардың жағдайларын түзетуге бағытталған. Шариғаттың жоғары мақсаттарының бірі – қоғамдастықтың әлеуметтік тәртібін сақтау және барлық келіспеушілік пен басқыншылық көздерін бұғаттау арқылы ғана осы мақсатқа қол жеткізуге болады. Егер дереккөздерді қатесіз Шариғатқа негізделген және заңды билік жүзеге асырған жағдайда болса ғана бұғаттау әділ саясат болып табылады. Жеке адамдар мен қоғамды түрлендіру – шариғаттың ең жоғарғы мақсаты. Ол кінәлілерді жазалау және еліктегіштерді болдырмау түрінде құрбан болғандардың көңілінен шығуға бағытталған.

Қорытынды

Бұл кітап фикһ ғалымдары мен терең білім іздеушілерге өздерінің ой-өрісі мен қабылдауын жоғары деңгейге көтеріп, *Мақасид Әш-Шаригат-тың* биік мақсаттарына еріп, оған жетуге деген ынта-жігерін күшейту үшін пайдалы болады деп сенеміз.

Автор

МҰХАММАД ӘТ-ТАХИР ИБН АШУР 1879-жылы Тунисте дүниеге келді және 1973-жылы қайтыс болды. Ол өзінің артында қоғамдық және әкімшілік өмірде ұзақ және егжей-тегжейлі тәжірибе қалдырды, сондай-ақ Тунисте, XX ғасырдың он тоғызыншы жүзжылдығында мүлдем тең келмейтін алуан түрлі және ғылыми басылымдар мен мақалалардың бай мұрасын қалдырды, олардың көпшілігі бүгінге дейін сыни зерттеу мен жариялауды күтеді.

ХИОН қысқаша кітаптар топтамасы, қысқаша түрде жазылған және оқырмандарға түпнұсқаның түпкі мазмұны туралы негізгі түсінік беруге арналған институттың негізгі жарияланымдарының құнды жинақтамасы.

Шейх МҰХАММАД ӘТ-ТАХИР ИБН АШУР – ең әйгілі Зайтуна имам және XX ғасырдағы ұлы ислам ғалымдарының бірі. Шейх Ибн Ашурдың «*Мақасид Әш-Шариа* туралы трактатының» осы аудармасының жарық көруі – ағылшын тілінде ислам құқығы саласындағы зерттеулердің маңыздылығы. Ибн Ашур Мақасидқа ұлы имамдар дәуірінен бері ешқандай күрделі дамымаған ислам құқығы теориясын жаңартудың әдіснамасын ұсынады. Ибн Ашур сондай-ақ өзінің іс-әрекеттері мен шешімдерінің астарындағы нәзік тақырыпты/Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.а.с.) туралы айтқан. Ол исламдық заңның бір бөлігі болатын пайғамбарлық дәстүрлер мен саяси жетекшілік және жанжалдарды шешу сияқты нақты мақсаттарға арналған пайғамбарлық әрекеттер/нақыл сөздер арасындағы айырмашылық өлшемшарттарын енгізді. Бірақ оның бұл кітаптағы ең маңызды үлесі дәстүрлі *усуль әл-фиқһте* (арабша: *لوصأ عقلا*, яғни «заң ғылымының негіздері») ешқашан арнайы сөздер жинағын енгізу арқылы тұжырымдалмаған жаңа *Мақасид* болды. Мысалы, Ибн Ашур «тектіліктің сақталуы» теориясын «отбасы жүйесін сақтау», «шынайы сенімді», «сенім бостандығы» және т. с. с. дамыта отырып, «тәртіпті», «табиғи жағдайды», «еркіндікті», «құқықтарды», «азаматтықта» және «теңдікті» *Мақасид* ретінде өз құқықтарын сәйкестендіреді, және бұған бүкіл ислам заңдары негізделген. Бұл даму ислам құқығы үшін мұсылман қоғамдары мен мұсылман азшылықтары үшін қазіргі және нақты мәселелерді шешуге үлкен мүмкіндіктер ашады.

9 789967 493094